

PRILOZI ZA POVIJEST NARODNOG LJEKARNIŠTVA I TRAVARSTVA U KARLOVAČKOM POKUPLJU

TOMISLAV ĐURIC

Privredna banka
41000 Zagreb, Račkoga 6

UDK 39
Stručni članak

Godine 1746. pavlin Imbre Luić objavio je na kajkavskom narječju (uz latinske dodatke) ljekarušu »Vračta Svagdašnja Domaća«. Rođen u Karlovcu, Luić je među ostalim boravio i u samostanima Svetice i Kamensko u Pokuplju, te Olimje u Sloveniji, pa otuda vjerojatno i potječu narodni lijekovi i način njihova pripremanja, što je zapisao između 1727. i 1740. god. Autor članka osvrće se na neke od tih pripravaka, stvaranih od vegetabilnih, animalnih i tvari ljudskog porijekla; među njima spominje i one s magijskim konotacijama.

Iako je ovim naslovom razmatranje narodnog ljekarništva i travarstva ograničeno samo na područje karlovačkog Pokuplja, potrebno je proširiti ovu temu na ono područje Hrvatske koje se pruža uz granicu sa Slovenijom — od Gorskog kotara i Istre pa sve do Međimurja. Razlog tome je stoljetno zajedničko življenje i prožimanje narodne kulture ovog susjednog područja, a to opet pruža velike mogućnosti za sustavno i sveobuhvatno istraživanje ove teme — prikladne upravo za »Paralele«. Uporište ovog referata kao i ideje za proširenje istraživanja narodnog ljekarništva i travarstva s hrvatske i slovenske strane djelo je pavlina Imbre Luića iz Karlovca, koji je 1746. godine na kajkavskom narječju (uz latinske dodatke) napisao svoju ljekarušu — »Vračta Svagdašnja Domaća«. Rukopis pavlina Luića pripremio je za javnost dr Fran Gundrum-Oriovčanin (rođen u Oriovcu u Slavoniji 1856. umro u Križevcima 1919, radio po Slavoniji i Bugarskoj, popularizator medicine) i objavio u Zborniku za narodni život i običaje JAZU u knjizi XIV, svesku prvom, godine 1909.

Iz životopisa Imbre Luića vidi se da je on svoj vijek u pavlinskom redu najvećim dijelom proveo u samostanima kraj Karlovca ili pak u samostanima uz slovensku granicu, pa čak i u samoj Sloveniji. To su prije svega, samostani Svetice i Kamensko kraj Karlovca, zatim samostani u Lepoglavi, Čakovcu i Olimju.

Imbro Luić rodio se u Karlovcu 1690. godine, a posljednji podatak govori o njegovu boravku u Remetama 1748. godine. Kada je točno umro i gdje — ne zna se.

Obilazeći sela, susrećući se s narodom, obilazeći bolesnike, redovnik Luić imao je prilike sabirati i popisivati narodne lijekove, saznati kako se pripremaju, a pri tome zapisivati i od čega su se ti lijekovi pripremali. U karlovačkom Pokuplju, odnosno u samostanima Svetice i Kamensko, proveo je Luić gotovo 18 godina, pa je tako i najveći dio narodnih lijekova zapisao u vreme-

nu između 1729. i 1740. godine. Tako je nastao veliki izbor lijekova i recepata, vrlo velik popis različitih trava, mirodija i ostalih elemenata, što nam daje sliku o narodnoj medicini u prvoj polovici 18. stoljeća.

Čime su se i kako su se liječili, kako su pripremali lijekove žitelji ovog kraja prije 200 godina?

Lijekovi su se pripremali od elemenata biljnog, životinjskog, pa čak i ljudskog podrijetla. A tim lijekovima liječile su se sve vrste bolesti koje možemo grupirati u osam različitih skupina, i to: liječenje bolesti dišnih organa, bolesti probavnih organa, bolesti bubrega, žuči, zglobova i krvotoka, razni oblici groznice, bolesti živčanog sustava, porođaj i sve što je vezano uz njega, zatim bolesti kože, kose, oči i uha i na kraju bolesti i povrede izazvane na vanjskim dijelovima tijela. Za neke od ovih bolesti narod je imao i po dvadesetak recepata. Na primjer bolest slezene mogla se liječiti primjenom 19 raznih lijekova izrađenim od raznih trava, lišća određenih vrsta drveća, te vina i vode. Za čišćenje organizma od kamenca i pijeska u bubregu, odnosno, mje-huru moglo se primijeniti čak 20 različitih domaćih lijekova itd.

U narodnoj medicini koristilo se puno toga što je pružala flora ovog podneblja, ali i iz drugih krajeva. Koristilo se gotovo stotinu različitih elemenata biljnog podrijetla. Evo samo nekih: na prvome su mjestu crveni i bijeli luk (češnjak). Isprženi crveni luk koristio se za sazrijevanje čireva (što se i danas koristi), a njegov sok za ispiranje kod difterije grla.

Češnjak se upotrebljava u brojnim slučajevima, a posebno kao sredstvo protiv kolere i žutice. Znalo se i za anis kao ugodno sredstvo kod slabe probave. Šafran se koristio za liječenje melankolije i histerije, a kada se kuhao u vinu, nastao bi napitak koje su žene koristile za pobačaj. Vrlo je učestala bila upotreba brašna i ulja od lana za vanjske obloge, a peršun i smrekina borovica se koristilo za bolji rad bubrega. Kao dodatak mnogim lijekovima, a posebno za poticanje znojenja, upotrebljavala se žalfija i kadulja. Pelin je bio sredstvo za liječenje bolesti želuca i crijeva i kod slabe probave, dok su se ružmarinom »krijepili« živci i liječile slaboumne osobe. Mažuran se upotrebljavao kao melem kod bolesnika s otežanim disanjem, a koprivin sok koristio se najviše za liječenje žuči, krvotoka i pluća, dok je sa svježom koprivom muški spol trljanjem po koži rješavao problem impotencije. Rotkvicom se pospješivalo mokrenje. Korijen vodopije, ispržen i dodan kavi, služio je za liječenje od tuberkuloze pluća, dok se krvavi ispljuvak sprečavao salatnom endivijom koja je u naše krajeve stigla iz istočne Indije, te vodom u kojoj se kuhao trputac. Zubobolja se liječila kiselim krastavcima, klinčićem i đumbirom, te prahom od korijena ljubičice i hrenom. Hren se koristio i protiv povraćanja. Samo ga je trebalo usitniti i staviti ga na tabane.

Posebno mjesto u narodnoj medicini imala je majčina dušica, »pismena trava«, odnosno *Thymus serpyllum*. Uspješno se upotrebljavala protiv raznih vrsta kašlja, a naročito hripavca. Za slabu probavu i groznicu koristio se papar. Probava se poticala koprom, a povraćanje sprečavalo mušmulom. Trbobolja se liječila kimom, bademima i korom od vrbe (jer u njoj ima kinina). Griža se liječila kuhanom imelom u bijelom vinu, te hrastovim žirom kojim se rješavao i problem neuroza i neurednog mjesečnog pranja.

Zatim su u upotrebi bili drenak, oskоруša, mana — sok crnog jasena, baza, herba, bosiljak, metvica, jagoda, gorušica, ljiljan, vražji stric (*Carduus benedictus*), gorka djetelina, lopuh, poriluk, volujak, gavez, stolisnik, rosopas, ruža, kiselica, grah, kupina, glog, stričak, kupus itd. Sve navedene biljke, trave, plodovi i povrće koristili su se u izradi raznih vrsta recepata, bili su isprobani, provjereni. Narod je bio uvjeren u njihovu efikasnost.

Veliki broj recepata sadržavao je u sebi i neke elemente animalnog porijekla s kojima su se također liječile razne bolesti. Već u 18. stoljeću znali su u ovim krajevima koristiti lastavičje gnijezdo za liječenje grlobolje. Gnijezdo bi se pomiješalo s lanenim sjemenom i bijelim sljezom, te bi se ova smjesa stukla u avanu i s njome oblagalo grlo ili bi se na grlo stavljali oblozi od skuhanog lastavičjeg gnijezda u mlijeku. Lisičja pluća bi se sušila i zatim smrvila. Taj prah stavljao se u vino i to bi bio lijek koji je trebao olakšati disanje. Dio lupine od puževe kućice, s kojom bi puž zatvarao svoju kućicu, zatim lupine od kokošnjih jaja iz kojih su se upravo izlegli pilići, te rakove oči (žvrnići), sve u tri jednaka dijela, trebalo je stuci, pomiješati i rastopiti u vodi i popiti. To je bio lijek protiv pijeska i kamenca u mokraćnom mjehuru ili bubregu. Pasja mast koristila se za liječenje uloga u nogama, a zmijska mast je liječila bolove u križima. Mravi i mravlja jaja s uljem ili vodom služili su protiv grčenja ruku. Jelenski mozak s kuhanim vinom zapalio bi se na kositrenom tanjuru i s tom paljevinom trljala se bolesna križa. Međutim volovski mozak služio je za oblaganje i cijeljenje rana, kod muškaraca, a kravljji kod žena. Volovskom, kravljem mozgu trebalo je dodati bijele smole i žutog voska, zatim bi se to lagano kuhalo i nakon kuhanja koristilo u navedene svrhe. Goveđa izmetina koristila se za oblaganje oteklina i rana, dok bi se golublji izmet kuhao u octu i koristio kao oblog za oteklinu na nogama.

Zub iščupan živj lisici koristio je kao zaštitno sredstvo od vrbanca itd.

Za neke bolesti lijekovi su se pripremali od ljudskih produkata. Bolesnik padavičar trebao bi kroz godinu dana piti žlicu ženskog cvijeta od svoje majke prilikom mjesečnog pranja. Ako bi to koristilo od neke druge žene, tada bi se po narodnom tumačenju — otrovao.

A što je s onim bolesnicima koji više nemaju majke? Za njih se također pobrinula narodna medicina. Potrebno je da babica prikupi posteljicu prvog djeteta — sina. Toj posteljici se zatim dodaju tri žive zelene žabe i lijeskov štapić s lišćem. Sve ovo se stavlja u novi metalni lonac, pokrije s poklopcem i premaže ilovačom, te se metne u vruću pećnicu (pripremljenu kao za kruh) u kojoj se sve to suši. Takva sušena smjesa usitni se u prah i zatim se pije s vodom od hrastova drveta ujutro i navečer.

I ljudska mokraća koristila se kao lijek protiv raznih bolesti kože i pjega, a posebno se primjenjivala protiv drhtanja ruku za koje je trebalo upotrijebiti mokraćnu kupku.

Ovaj mali dio iznijetih podataka iz bogate riznice narodnog ljekarstva i travarstva pokazuje koliko je to za znanost zanimljivo područje, pokazuje sposobnost čovjeka da iz prirode oko sebe iskoristi sve što je moguće, kako bi sačuvao zdravlje. Često je takvo liječenje završilo neuspjehom i s tragičnim posljedicama, ali u uvjetima pod kojim se živjelo to se moglo očekivati, na to se i računalo.

CONTRIBUTION TO THE HISTORY OF FOLK MEDICINE AND
HERB-COLLECTING IN KARLOVAČKO POKUPLJE

Summary

In *Zbornik za narodni život i običaje* vol. 14, no. 1 (Zagreb 1909), dr. Fran Gundrum-Oriovčanin published a folk medicine collection »Everyday Home Remedies« which was written in the *kajkavian* dialect (with additions in Latin) by Imbro Luić. He was a monk, lived in the first half of the 18th century, and spent all of his life in monasteries at the Slovene-Croatian border. On his tours of villages and visits to sick peasants he collected folk medical prescriptions. Imbro Luić gathered the largest number of prescriptions while living in the monasteries of Svetice and Kamensko in Karlovačko Pokuplje between 1729 and 1740.

According to his prescription book, peasants prepared remedies from animal, vegetative and human materials. Illnesses were grouped in eight categories: from pulmonary diseases, to malfunctions of various organs and of the nervous system, to external injuries. The healing power of many remedies was at least partially derived from magic.